

218/930.

B.I.R.

3903

MONUMENTELOR ISTORICE.
IA DIN BASARABIA.

SEVER ZOTTA

PAUL GORE

CHIȘINĂU

Tipografia Eparhială „Cartea Românească”

1928.

20

B.I.R.

3903

COMISIUNEA

DOCUMENTELOR ISTORICE.
DIN BASARABIA.

SEVER ZOTTA

PAUL GORE

CHIȘINĂU

Tipografia Eparhială „Cartea Românească”

1928.

PAUL GORE

(† 8 Decembrie 1927)

PAUL GORE

(+ 8 Decembrie 1927)

de SEVER ZOTTA.

Prin moartea năpraznică și fără de vreme a lui *Paul Gore* viața noastră culturală încearcă o mare pierdere. Rămânem de acum înainte lipsiți pentru totdeauna de sfatul înțelept și desinteresat, de cunoștințele multiple și temeinice, de altruismul neobișnuit al celui mai nobil, curat și modest suflet, de patriotismul încercat al celei mai reprezentative figuri a Basarabiei.

Cu drept cuvânt marele nostru dascăl *N. Iorga*, în patriotică durere își rupe din suflet cuvintele profetice de postumă apreciere: *«Dar atâta știință fără nevoie de a se arăta, și atâta valoare desprețuind a se dovedi înaintea judecătorilor pe care-i dă vremea, nu se va mai întâlni în acea țară» !....* Nu se va mai întâlni în acea țară!.... Ca o lespede grea de mormânt apasă cuvintele acestea sufletele noastre îndurerate de dispariția marelui patriot, înflăcăratului moldovean, distinsului savant, nobilului și bunului boer de țară și de neam. Pesimismul profetic al D-lui Iorga își are rostul lui adânc, izvorând dintr'o temeinică cunoaștere a timpurilor și a oamenilor. Alte timpuri, alți oameni. Cele cari au contribuit la desvoltarea rarei personalități al lui Paul Gore nu vor mai veni. El era un product cultural al clasicismului creator de concepții eroice ale vieții, cuprinzând suprimarea individualismului în interesul colectivității, armonizarea și echilibrarea facultăților intelectuale, sufletești și fizice și râvna continuă spre autoperfecționare

1) Necrolog în „*Neamul românesc*“ din 11 Dec. 1927.

spre a deveni un „*homo bonus*”. Acesta a fost Paul Gore în înțelesul înalt, complex, al cuvântului; un clasic exemplu de austeră moralitate publică și privată, iubit de prieteni și respectat de adversari, întrucât putea să-i fie cineva adversar în intimitatea conștiinței sale.

Sincer până la cruzime față de sine¹⁾ și de alții, având un simț de răspundere deosebit de desvoltat, o dogmatică credință în hotarele valorii sale personale; căreia nu-i permitea nici expansiunea peste hotare,²⁾ nici încălcarea lor,³⁾ dușman ireductibil al improvizațiilor diletante și al titlurilor fără merit, Paul Gore nu eră menit să fie un om fericit în mijlocul frământărilor normale ale vieții sociale, necum în haosul răsturnărilor de valori și ascensiunilor neprevăzute ale timpurilor revoluționare, prin cari trecuse Basarabia sa iubită.

Marile lui calități deveniseră în noua viață națională—al cărei ritm grăbit nu putea să-l urmeze cu enormul balast de principii, în parte învechite, deși fusese chiar unul dintre principalii ei creatori—tot atâtea cusururi și neputând să-și mai găsească acomodarea cu oameni noi, cu metode neobișnuite, Paul Gore se retrase neînțeles în marea lui bibliotecă în istorica și pe vremuri unica bibliotecă românească din Chișinău. Dar societatea românească nu voia, în justă apreciere a rarelor lui calități, să se lipsească de concursul lor în noua ei formare, nici de nimbul meritat, care înconjura meritului aceluia, care știa să stea drept și să vorbească deschis în fața Regelui și a Miniștrilor. Zădarnice, însă, au fost diferite încercări de a-l scoate din izolarea lui voită spre a-l pune să continue activitatea politică, atât de frumos inaugurată în 1905, ca președinte al comitetul de redacție al societății culturale moldovenești și brusc întreruptă, fără vina lui, în vara 1917, când era în fruntea partidului național moldovenesc. Uzanțele, sectarismul, compunerea, concesiunile partidelor nu conveneau acestei

1) Caracteristică în privința aceasta este ultima lui scrisoare, cea către d-nul Iorga, prin care refuză să facă parte din asociația națională a istoricilor deși o aprobă, „*neavând titluri corespunzătoare*” („*Neamul Românesc*” din 13 Dec. 1927)

2) Refuzase catedra de istoria vechiului drept român la Univ. din Iași cu toate insistențele d-lor Matei Cantacuzino și A. C. Cuza.

3) V. m. j. în chestia stemei țării.

firi intransigente ce privește principii, etică și morală, iar excepții făcea numai cu puține figuri reprezentative ale vieții noastre politice ca Iorga, Matei Cantacuzino, Meissner, Mârzescu, Mehedinți și a. de al căror sincer patriotism, manifestat în forme occidentale, la cari ținea mult, era convins. Deși nu simpatiza metodele lui Ion Brătianu, a regretat totuși mult dispariția, prea timpurie, a acestui abil și experimentat om de stat¹⁾.

Dealtfel partidul care i-ar fi convenit nu exista; el trebuia să fie „conservator-național” după propria lui expresie, nume reprezentând just mentalitatea lui Paul Gore. Refuză deci situații politice, cari pe alții i-ar fi ademenit, până și Ministerul Basarabiei²⁾ și se mulțumi numai cu activitatea sa pe terenul cultural în fruntea Comisiunii Monumentelor Istorice, a Comisiunii Arhivelor Statului, a Muzeului Național, a Ligei Culturale și ca membru al altor instituțiuni și societăți culturale. În schimb nemărginită era încrederea lui în armată. Cu ce mândrie își modifică la Iași în 1917 uniforma de colonel rusesc cu emblemele românești, cu ce ospitalitate frățească primi la Chișinău pe comandanții și ofițerii români, cărora era întotdeauna un sincer și desinteresat sfătuitor! În armată vedea el factorul principal al consolidării Statului și o dorea cât mai îndepărtată de influența politicianismului.

Semnificative și impresionante sunt în privința aceasta ultimele lui cuvinte, desprinse din frigurile agoniei: „Pentru ce armata?” La ea, pe care o dorise cu nerăbdare în anul istoric 1917, a fost ultimul gând al marelui patriot.

* * *

1) Scrisoare către mine din 24/XI/928 . . . „eu am fost foarte mahnit aflând în mod așa de neașteptat despre moartea lui I. Brătianu S'a stins o forță mare”.

2) Scrisoare din 15/I 1922. „Dela Tache Ionescu n'am primit nici o propunere, dar Herța, care este în relații bune cu dânsul și care a venit nu demult din București, mi-a povestit că d-l T. Ionescu a vrut să-mi propue Ministerul Basarabiei și a spus lui Herța că a scris deja și telegrama pe adresa mea, dar Herța i-a spus că este convins că eu n'am să primesc aceasta și atunci T. Ionescu a renunțat la planul lui. Herța mi-a spus că candidatura mea a fost pusă de N. Iorga”. Herța era evident convins că Gore nu va accepta nimic din partea lui T. Ionescu, pe care nu-l simpatiza.

Cu toată buna influență a studiilor clasice din liceul din Nicolaiev și dela Universitatea din Petersburg, caracterul lui Paул Gore poate nu s'ar fi dezvoltat atât de rectilinal, în proporții atât de armonice în ce privește asimilarea unei importante culturi străine, fără ca să sufere sentimentul național înăscut, dacă n'ar fi fost fiul unui intelectual, ale cărui sentimente naționale se manifestaseră deasemenea pe terenul cultural ¹⁾ și care i-a transmis pe lângă dragostea pentru limba, țara, arta, muzica românească, acea tradiție de mândrie boierească, justificată prin un șir întreg de ascendenți cu rosturi publice în trecutul Moldovei.

Familia Gore este una dintre cele mai vechi familii moldovenești și-și are numele dela unul dintre strămoși *Gorie* (diminutiv al numelui Grigorie) *Leoa*²⁾, Vornic de-Poartă în 1659 ³⁾ și mare Șatrar în 1660 ⁴⁾ fiul lui *Drăgan Leoa*, mare Armaș înainte de 1622 ⁵⁾ și nepotul lui Constantin Leoa ⁶⁾, aprod al casei lui Iancul Vodă, Sasul ⁷⁾, (1580—1582) și lui Petru Vodă Șchiopul în 1584 ⁸⁾, supt care pare să fi ajuns vătaf de Aprozi ⁹⁾.

Acesta a fost poate fiul *Paharnicului Leoa* din 1555 și nepotul lui *Gavriil Leoa, Ușier*, care cumpărase satul „unde au fost juzi Slăvescul și Mihaiu. care acum se numește *Leoștii* și alt sat mai în jos de acesta *Foleștii*“, ambele pe Crasna în județul

1) Intre anii 1863; 1867 Gh. Gore publicase în foaia oficială rusească, „*Bessarabskie oblastnâe Vedomosti*“ multe articole, literare și biografice, privitoare la viața națională românească (Com. de P. Gore, v, și I. Nistor *Istoria Basarabiei*, p. 385).

2) Leva, Leul, nume de botez, care apare încă din 1421: Hodco (Mamurinski) i brat ego Leva (Codrescu, *Uricariul*, XVIII, pp. 455—456)

3) Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise* III. pp. 107 și 109.

4) *Ibid.* pp. 159 V, și pomenirea lui ca Șatrar la acelaș autor *Surete și Izvoade* VII, p. 5, 7, 9, și 209 (aici e greșit „Constantin Leoa aprodul a fost tată lui Gore șatrarul, moșului nostru“.

5) *Ibid.* p. 198. Ponenit *ibid.* pp. 2, 3, 5, 7, 9, 209 și 224.

6) Proba directă că Drăgan era fiul lui Costantin nu putem să o facem, dar reiese din documente că Costantin era un ascendent al lui St. Luca Visternic. (*Ibid.* p. 209 și VIII. p. 36) acesta însă era nepotul de fiică, Safta, al lui Gorie Leoa, deci C. L. este un ascendent al lui G. L. (v. de altfel și m. s. n. 3) și nu poate să fie, în ordine cronologică, decât bunicul lui. O altă probă indirectă este că mai multe moșii ale lui C. L. se află în 1721 în proprietatea familiei Gore, Id. VII p. 8 și *Uricariul*, vol. cit. pp. 193 și 205.

7) *Uricariul* XVIII, p. 193.

8) *Ibid.* p. 205.

9) Ghibănescu, *op. cit.* VIII p. 36 și VII p. 98.

Fălciu,¹⁾ unde până în secolul al XVIII-lea familia Gore își avea moșiile. Gavril Leoa ar putea să fie fiul lui *Leoa* din 1502, căruia și fratelui său Petru, Ștefan cel Mare întărește cumpărarea unei bucăți de pământ pe Sărata, „partea ce este despre Ialan, pe din jos de târgul Hușului“²⁾, care acum face parte din *alt sat Leoștii*, numit așa, după afirmațiunea hotarnicilor din 1756, după vechiul stăpân din 1502³⁾. Intre ambele sate Leoștii nefiind decât o distanță decât de circa 18 km., ar fi foarte natural, dacă presupusul fiu al lui Leoa din 1502, Gavril, și-ar fi întins stăpânirea asupra unui sat apropiat, dându-i și numele său. Ar fi oricum o curioasă întâmplare, dacă numele ambelor sate nu s’ar datori *aceleiași* familii, întrucât sunt nu numai apropiate, dar și *singurele* cu acest nume în Moldova⁴⁾. Nu întâlnim, însă, nici unul dintre sate între moșiile lui Constantin Leoa, întrucât ni sunt cunoscute, ceiace ar da de bănuț, dacă moșia *Leoștii* n’ar fi menționată în chiar *diploma de indigenat în Ardeal* dată de voevodul *M. Apafi*, din Sighișoara (Segesvar) în 1663 Ian, 25 lui „*Nobilis Gorie Leoa, Boer de Leoști, Balești, Goești et Deleni*“ și fratele său Dimitrie⁵⁾. Diploma este deci de mare importanță pentru stabilirea legăturii între familia Leoa din sec. al XVI, și cea din sec. precedent⁶⁾.

Constantin Leoa, care avea și un frate Vasiliuță, Clucer, avea moșiile Sămăileștii și Măliceanii în țin. Tigheciului și Goeștii (v. m, s.) pe Buliceniei (za Buliceni) în țin. Fălciului,⁷⁾ din care s’au format apoi două sate: Goeștii și Zabuliceniei, acum dispărute⁸⁾, iar fiul lui, *Drăgan* a mai cumpărat părți în Lungeni, Lățești⁹⁾ Hulturești. Drăgănești (parte din Hulturești numită așa după el) Mățești, Pirluești și Bărboși.¹⁰⁾ toate în țin. Fălciului. Mai avea

1) *Id. op. cit.* I. p. 219.

2) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II p. 189 cf. Ghibănescu, *ibid.* p. 71 și 82 și Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 16.

3) *Ibid.* p. 242.

4) Târgușorul Leova în vecinătatea județului Fălciu dătoarește probabil și el numele unui Leoa din acest județ.

5) Căprie în prop. fam. după o copie făcută de răp. genealog și membru al Acad. I. cav. de Pușcariu din Ardeal.

6) Ghibănescu, *Sur. și Izv.* VII, p. 93.

7) *Uricariul*, pp. cit.

8) Ghibănescu, *ibid.* pref. p. LXXXIII.

9) *Ibid.* p. 198.

10) *Ibid.* p. 2.

moșiile Brițcanii și Negrileștii în țin. Tigheciului, prima cu urice dela *Bătrânul Pătru Vodă* (Rareș) și dela *Ștefan Vodă* (cel Mare?) și dela Alexandru Vodă (cel Bun?), răscumpărate de la Ureche Vornicul ¹⁾ și date ginerului *Frâncu*, Vornic de Poartă ²⁾. Moșiile s'au împărțit între cei patru copii ai lui Drăgan Leoa: *Gorie*, *Dumitru*, soția lui *Frâncu* și *Tofana Racliș* și descendența lor, între care cei patru copii ai lui Gorie Leoa: *Toderașco Gorie*, *Safta*, soția lui Gavril Luca Vornic, *Sanda*, soția lui Andrei Cujbă Vornic și *Maria* soția lui *Ilie Căpitan* ³⁾. Inșă și noi moși au intrat în patrimoniul familiei, dintre cari s'a menținut, mai mult decât altele, $\frac{1}{4}$ Corlățele în țin. Sucevii, apoi în Bucovina. A fost o parte din zestrea primită de Ilie T. Gorie, circa 1700, cu Maria, fiica lui Solomon Brăescu Medelnicer ⁴⁾, o nepoată sau strănepoată a lui Toader Boul Vistiernic ⁵⁾, ucis de Șt. Tomșa în 1615 ⁶⁾. La împărțeala din 1721 între frații Ilie și Antioh Gorie și verii lor Șt. Luca Vist. și Adam Luca Sulger sunt înșirate următoarele moși ale familiei: Bărboșii, Delenii „la codrul Kigheciului“, Tricoleştii pe Elan (Fălciu) Coropcani (Vaslui) Negrileștii și Brițcanii cu balta Gemenâli (Tecuci) Pițcanii pe Prut, *Zabuliceni* și *Goeștii* pe Bujor (Fălciu) *Sămăileștii* și *Mălicenii* pe valea Tighegiului (Fălciu) ⁷⁾. Moșiile, începând cu Negrileștii, deci cele mai vechi, n'au fost împărțite „căci au fost necăutate de multă vreme și împresurate de unii și alții“. Prin cei doi fii ai lui Toderașco Gorie, Ilie Postelnic și Antioh, Spatar, familia s'a împărțit în două ramuri, dintre cari cea dintâi deveni în 1775 *bucovineană* iar cea-

1) Iorga. *Stud. și Doc.* p. 216.

2) Arh. Principelui Conachi-Vogoride, II, 1, Copie,—com, lui P. Gore de către răp. prof. univ. I. Tanoviceanu.

3) Ghibănescu *ibid.* urm.

4) Arh. Nob. Bas Dos. Gore f. 10.

5) Die dermalighen Besitzer Gebriider Gory (1782) haben es von ihrer Urgrossmutter, einer Tochter des Toader Boul Wisternic ererbt“ (Arh. Trib. Cernăuși, acum la Arh. Statului actele cadastrale) V. și Iorga *stud. și doc.* V. p. 397.

6) Kogălniceanu *Letopiseșele Moldovei*, I, p. 265. O altă fiică a lui T. Boul era Doamna Safta a lui Gh. Ștefan voevod, iar alta soția lui Niculachi Rale Stolnic, socrul lui C. Basarab Voevod. (*Revista Istorică*, XII p. 49), alte două erau soțiile lui Petrașco Ciogolea (†1653) și N. Seachil, Din una din aceste două pare a descinde Maria Brăescu.

7) Ghibănescu *op. cit.* pp. 7—8.

laltă în 1812 *basarabeană*. Filiațiunea în aceasta, din tată'n fiu, este următoarea: *Antioh*, Spatar ; *Scarlat* Clucer, căsătorit cu Smaranda din străvechiul neam Orăș; *Leon*, Șatrar, căsătorit cu Anica Razu ; *Teodor*, căsătorit cu Maria din alt neam vechiu, Cujbă ; *Spiridon*, secretar gubernial, căsătorit cu Zoița Andronovici; *Gheorghie*, consilier de stat, căsătorit cu Eleonora Miculin, și *Paul*, căsătorit cu Elena, fiica marelui mareșal al nobilimei, M. Teodosiu și a Mariei Hartingh, nepoata fostului guvernator militar al Basarabiei T. F. Hartingh și a soției lui Elenco, fiica lui I. Sandu Sturza Voevod.

Din căsătoria lui Paul Gore, în 24 April 1905, a rămas numai un fiu Valeriu. n. 1909, care împreună cu unchiul lui Alexandru și fiul acestuia cu acelaș nume, sunt ultimii descendenți bărbătești ai acestei vechi familii boierești. P. Gore mai avea un frate Petru mort în război și patru surori, între cari d-na Zina soția profezorului univ. Gh. Moruianu. Moșia părintească a lui Paul Gore era, până la expropriere, Ciugurenii în jud. Orhei, iar doamna Gore posedă moșiile părintești Telineștii (Lăpușna) și Dănuțenii (Iași). *Ramura bucovineană* a descendenților lui Ilie Gore¹⁾, s'a stîns în sec. al XIX-lea cu Iordachi Gore, care și el a trecut în Basarabia. Alianțele acestei ramure au fost cu familiile Brăescu, Talpă, Singiorz, Arap, Grigorcea etc. Membriilor ambelor ramuri li s'a recunoscut atât în Bucovina, cât și în Basarabia, calitatea de nobili ereditari, în Bucovina cu titlul „Cavaler de“ (Ritter von). Cei, cari în Bucovina cerură recunoașterea aceasta, au fost frații *Costachi*, *Ioniță* și *Gheorghie Gore* din Corlățele, fiii lui Ilie. Li se recunoaște, în 24 Februarie 1790, prin un atestat al consiliului statelor din Leov, că sunt mazili sau nobili și pe deasupra descind direct din boieri²⁾. De recunoașterea aceasta pe baza documentelor prezentate³⁾ s'a folosit și ramura basarabeană, recunos-

1) Ilie e cunoscut documentelor prinuciderea în 1711, în cursul războiului lui Petru cel Mare cu Turcii, a lui Ali Aga ceamașirului, care faptă a răscumpărat-o după mai mulți ani cu o parte din moșia Barboși. *Ibid.* p. 12. Ilie a fost probabil de partea lui Cantemir, al căruia sol la Iaroslav pentru încheierea tratatului cu Petru cel Mare, a fost *vărul* lui, *Ștefan Luca Vist.* (Kogăl. *Let.* II p. 306).

2) *Arh. Delegațiunei Țării*, Cernăuți.

3) Din 24 Mai 1721 dela M. Racoviță V. V. p. boerii Ilie Gore Postelnic și frate său Antioh și din 13 Ian. 1759 dela Gr. Alex. Ghica V. V. p. mazilul C. Gore și frații săi. *Ibid.*

cută ca nobilă în 1847 și înscrisă în cartea I-a a nobilimei ¹⁾ Mai târziu s'a recunoscut familiei și blazonul conferit de către M. Apafi, constând în *primul câmp, de argint, dintr'o cheie roșie, în al doilea, albastru, dintr'o spadă de argint cu mâner de aur și cu câte o stea de aur lângă vârful spadei, întoarse*. Foarte cinstită, cu adevărate sentimente românești și cu deosebit interes pentru cultura română, familia Gore s'a bucurat de încrederea deosebită a boerimeii basarabene și atât Gheorghie, cât și Paul au fost aleși deputați ai nobilimei, ultimul și vice-mareșal al nobilimei județului Orhei, unde-și avea moșia părintească. Frații lui *Gheorghie*. *Vasile* și *Alexandru* erau, ca și acela, consilieri de stat. Având cunoștința vechii și purei origini a familiei, *Paul Gore* avea și conștiința răspunderii de numele ei multiseclar și de îndatoririle ce-i impune față de neamul său situația lui privilegiată. Dând împăratului ce-i al împăratului, el nu se simți nobil rus, ci *moldovean* și suporta cu resemnare, dar cu aversiune, numele dat de străini părții rupte din trupul Moldovei.

Prin o atavică manifestare, ca boier de origine prefanariotă, avea o curioasă, instinctivă, prejudecată față de aristocrația de origine grecească. Nimeni nu l-ar fi putut îndupleca, de ex., să spună, sau să scrie unui descendent dintr'o foastă familie domnitoare de origine grecească „principe“, precum de altfel avea o mare rezervă față de prea largă tolerare convențională a acestor prea mari titluri din punctul de vedere al ierarhiei aristocratice europene ²⁾

În schimb avea o deosebită considerațiune față de mica nobilime, nerecunoscută din cauza probei grele a titlurilor boierești, a vechilor familii mazilești, nedreptățite față de unele boerești, mult mai noi, sau de origină străină. Acestea le apăra Paul Gore, în menținerea puținelor privilegii rămase, cu o nobilă desinteresare în Zemstvo și în adunarea deputaților, explicând nobilimei străine vechile lor resturi sociale, cari difereau de cele din țările

1) În cartea lui Krupenski „Краткіи очеркъ“ etc. 1912 II p. 52, este o eroare de tipar că Spiridon Gore a fost înscris în cartea VII-a. Nici n'au existat decât 6 cărți nobiliare. Majoritatea familiilor moldovenești a fost înscrisă în cartea I-a.

2) V. în privința acestei nota 18 din studiul „Populația Basarabiei“ în rev. „Democrația“, XI, p. 30. V. și nr. 18 p. 159 din acelaș studiu în monografia „Basarabia“ Chișinău 1926.

începătoare, în cari legi codificate ocroteau mai bine drepturile ereditare, decât obiceiul în țările noastre. Deasemenea îl preocupa mult chestiunea răzeșilor și mai grea pentru facultatea de comprehensiune rusească și aprofundând metodic ambele chestiuni cu ajutorul bibliotecii și a documentelor, s'a pus în contact cu publicistica prin broșura, scrisă rusește, „*Mazilii*“, 1911, căreia era să urmeze și alta, despre răzăși, dar care n'a văzut lumina tiparului decât, în formă de studiu de revistă, după unire ¹⁾.

* * *

Revoluția a dat și activității lui Paul Gore o altă îndrumare, firește în sensul sentimentelor până atunci tănuite, dar bănuite ²⁾ și fără de șovăire înbrățișând cauza unirei Basarabiei cu vechiul regat, desfășurând o rodnică activitate politică și culturală spre atingerea marelui scop.

Istorică va rămâne scena, când la congresul învățătorilor din 25 Mai 1917, Paul Gore, deschizând congresul cu cuvintele „*Frați Români!*“ fu întrerupt de mai mulți cu exclamațiile: „*noi nu suntem Români, ci Moldoveni!*“ Zădarnică fu încercarea lui de a dovedi că neamul nostru „*se numește neamul românesc*“, din nou întrerupt, fu nevoit spre a nu da prilej de discordie, să facă concesiunea de a zice: „*Frați Moldoveni!*“ ³⁾ Cei cari protestau erau învățători! ⁴⁾ La ce putea să se aștepte atunci din partea maselor țărănești, ținute prin 100 de ani în mod intenționat în incultură!

Nu e deci de mirat că agitațiunile antiromânești, panruse, găsiră oarecare ecou și în masa desorientată și făcură pe Gore, Herța și a. din partidul național, acuzați de „*vânduți Românilor*“ și reacționari, să renunțe de a se mai adresa direct maselor ⁵⁾ și de a căuta pe alte căi realizarea idealului național.

1) V. m. j.—Într'o scrisoare din 29 Mai 1918 *P. Gore* îmi scrie: „*Broșura mea despre mazilii n'are nici un interes pentru Români. Ea a fost scrisă și compusă de mine numai în scopul special de a apăra drepturile mazililor atuncea, când drepturile acestea au fost călcate de administrația rusească și n'are nici o valoare istorică*“.

2) Era considerat ca „separatist“ de către partidul Krupenskeștilor.

3) D. Bogos, *La Râspântie*, p. 41.

4) În 1917 mă întrebă un maior rus la Iași dacă bis. Golia este românească sau moldovenească; și vorbea franțuzește!

5) Dr. P. Caracul, *Moldova dintre Prut și Nistru*. p. 225 n. 1.

După înfăptuirea lui, în 27 Martie 1918, prin proclamarea *Unirei* de către *Sfatul Ţării*, din care, drept crudă ironie a istoriei, Paul Gore nu făcu parte, se simţi iar nevoia de a recurge la cunoştinţele istorice ale încercatului naţionalist. Cercuri rău informate, sau duşmănoase, din străinătate încercară să pună în discuţie, chiar la conferinţa de pace din Paris, normala revenire a Basarabiei, făcând din ea o „chestiune” europeană, astăzi de drept definitiv închisă. Trădători ca A. Krupenski, străini de origină, ca A. Schmidt, sau interesaţi ca fostul Ministru de Externe al Rusiei, Sasonov, lansară chiar ideia unui *plebiscit*. Cu drept cuvânt se ridică şi Paul Gore alături de reprezentanţii României în contra nesocotirii drepturilor noastre istorice şi în Iulie 1919 publică o broşură sub titlul «*Plebiscitul în Basarabia*». ¹⁾ Este, credem, prima lui încercare publicistică în limba română, care vădeşte însă siguranţa de stil a omului de înaltă cultură, de mult în corespondenţă cu intelectualii din vechiul regat şi în zilnic contact cu biblioteca lui românească. În mod clar, logic şi documentat, ca de obicei, autorul combate cu avântul unei sincere revolte sufleteşti ideea plebiscitului, ilustrând cu exemple numeroase din istorie absurditatea ei mai ales într’o ţară cu 80% de analfabeţi, în care naţiunea reclamantă, Ruşii, nu este reprezentată decât cu o populaţie de 84.154, faţă de 3.000.000 de locuitori şi însăşi nici nu este constituită într’un Stat cu graniţe definitive. Nu de plebiscit are nevoie Basarabia, încheie autorul, ci de muncă producătoare serioasă şi tenace, de linişte sufletească şi de siguranţa situaţiei. În legătură cu broşura aceasta sunt şi două lucrări franceze ale lui Paul Gore, una despre *plebiscit* şi alta despre *drepturile istorice ale României asupra Basarabiei*, ambele folosite de I. Brătianu la conferinţa din Paris, ²⁾ însă, credem, nepublicate. ³⁾

1) Braşov Tip. Ciurcu et. Comp. 1919, 20 pp.

2) Scrisoare către mine din 5/VIII 1919. „călătoria comisiei basarabene la Paris e amânată de d-l I. Brătianu, totuşi astăzi mi-a spus la Hugues d-l Herţa, care până acuma este la Bucureşti, că va trebui să plecăm la 20/VIII. Nu ştiu dacă am să plec, de oare cred că prezenţa mea la Paris nu poate să schimbe de loc situaţia noastră. Aici am făcut ce am putut: am compus împreună cu D-r Cazacu statistica Basarabiei, care va fi tipărită în „Convorbiri literare” am scris în luna Noemvrie despre drepturile României asupra Basarabiei | Lucrarea mea în franţuzeşte a fost trimisă la Paris de d-nul Brătianu | şi săptămâna trecută am trimis d-lui Herţa lucrarea mea despre imposibilitatea plebiscitului în Basarabia, tot în limba franţuzescă.”

3) Paul Gore nu vorbea fără fără greşeli decât ruseşte, însă pe lângă româneşte şi ruseşte, scria bine franţuzeşte şi italieneşte, limbă în care a com-

Tot în 1919 apărură în „*Convorbiri Literare*“ studiul lui în tovarăşie cu D-rul P. Cazacu „*Populaţia Basarabiei pe naţionalităţi după izvoarele oficiale ruseşti*“¹⁾.

Deşi mică, lucrarea aceasta, bazată pe o bibliografie în mare parte necunoscută publicului românesc, este foarte instructivă şi pune în evidenţă, cu logica constrângătoare a cifrelor, superioritatea numerică covârşitoare a Românilor din Basarabia. Astfel, de ex. din comparaţia scrierilor lui Zaşciuc şi ale lui Keppen reiese că în 1834 Basarabia avea dintr'un număr de 469.188 locuitori 405.182 Români, sau 86%. Totuşi în 1910 anuarul Rusiei editat de Ministerul de Interne, nici nu menţionează pe Români, constatare ce o face însuşi fostul Ministru al Instrucţiunii Casso. Interesante şi folositoare drepturilor româneşti sunt şi părerile lui Danilevsky, care în 1888 sfătuieşte guvernul să retrocedeze Basarabia României şi ale lui Kuropatkin, care spune că Nistrul este graniţa naturală a Rusiei, părere susţinută cu multe articole şi de vestitul publicist Durnovo în Sf. Petesburgskaia Wiedomosti. Numele acesta nu trebuie să le uităm, din recunoştiinţă şi din interes.

Acestui studiu urmă, în 1920, cel despre *Autoadministraţia şi Zemstvoul*²⁾ datorit nu atât unei intenţiuni retrospective, deşi autorul ni dă o luminoasă expunere a istoricului Zemstvoului, cât îngrijorării serioase, provocată de punerea în discuţie a reintroducerii acestei instituţiuni, care, precum dovedeşte autorul, era în Rusia în plină decădere. La începutul studiului, autorul explică cu multă claritate deosebirea între descentralizare, autoadministrare şi autonomie, înclinând spre teoria autoadministrării a lui Stein, conform căreia „bazele independenţei organelor administrative constau în aceia că ele apar ca organele societăţii locale şi nu ca organe directe şi nemijlocite ale Statului. Statul se însărcinează numai cu înfăptuirea unor anumite probleme de administrare generală de Stat“. Coliziunile de autoritate sunt a se evita prin norme juridice deosebite, cari regulează raporturile între organele centrale şi cele locale şi prin un control special din partea Statului. Respingând cu hotărâre ideea reintroducerii Zemstvoului, care era o reprezentanţă de clase

pus singur discursul cu prilejul prezeuţii la Chişinău a mareşalului Bado-glio. Mai înţelegea nemţeşte şi fireşte limbele slave.

1) Nr. Iulie—Aug. 10 p.p.

2) Chişinău, ed. „*Glasul Ţării*“, 31 pp.

organizate, Paul Gore recunoaște totuși în cuvinte aproape mișcătoare prin simplitatea lor și prin evocarea lipsurilor culturale ale neamului, foloasele aduse Românilor de Zemstvoul Basarabiei: *«De n'ar fi fost Zemstvoul, noi n'am fi avut în Basarabia nici acel puțin ce a fost adunat cu atâta trudă, drept achiziție culturală. De n'ar fi existat Zemstvoul, noi n'am fi avut unde să ridicăm chestia despre necesitatea introducerii în școlile noastre a limbei materne, noi n'am fi putut niciodată aminti guvernului despre aceia că noi avem particularitățile noastre, că noi avem un trecut al nostru propriu, că noi avem nevoile noastre deosebite și că poporul nostru este și el un popor deosebit.* Chiar atunci când s'a înființat Duma Imperiului, noi, adecă oamenii, cari nu aparțineam partidului guvernamental, care domnea în Basarabia, n'am fost lăsați să intrăm în ea. Noi n'am avut acolo nici un singur reprezentant al nostru. Deci să nu fim exigenți față de trecut, așa nu are nici un înțeles, însă să fim pretențioși față de prezent și prudenți pentru viitor“... *„Dece să strigăm să ni să dea vechiul plug de lemn, când noi putem avea un plug din cele mai moderne“.* Incheiând, autorul cere consultarea specialiștilor în alcătuirea reformelor, deobiceiul prea grăbite și puțin studiate și amintește cuvintele lui Cezar Bolliac din parlamentul român: *“D-lor deputați știința nu se pune la vot.“* Studiul are o deosebită importanță și prin faptul că autorul a fost prin mai mulți ani membru al Zemstvoului gubernial, în care a dezvoltat o rodnică activitate gospodărească și național-culturală.

În același an Paul Gore publică în „*Revista istorică*“ de supt direcțiunea d-lui Iorga prea interesantul studiu: „*Ștefan Alexandrovici, voevodici voloșchii*“¹⁾ în care cu o bogată utilizare a la noi necunoscutelor izvoare bibliografice rusești, ni dă prețioase știri despre ultimii ani ai vieții acestui fiu al lui Alexandru Lăpușneanu, a căruia urmă o pierduse istoriografia noastră. Ultima știre ce o aveam despre acest pretendent la scaunul Moldovei era din Roma, unde în 1590 avea o audiență la Papa, care-l recomandă regelui Poloniei pentru realizarea pretențiunii lui, desigur mai legitime decât cea a Domnului de atunci din casa Basarabilor, Petru Schiopul. Se pare, însă, că Sigismund nu putu să-i dea con-

1) Anul VI, N-le 10—12. 10 pp.

cursul dorit, căci după 4 ani îl aflăm în suita Țarului Fedor Ivanovici, care îl primise cu deosebite onoruri, făcându-l nobil de Moscova, în care calitate, după moartea Țarului, iscăli și el în 1 Aug. 1598 alegerea lui Boris Godunov. Acesta îl înaintă la rangul de boiarin, treapta cea mai înaltă a ierarhiei nobiliare moscovite. Ștefan se căsătorii cu Marfa din vestitul neam al Knezilor Galițin, descendenți din Ghedimin, avu casa lui proprie, chiar în Cremlin și întrecu într'un conflict de rang pe Kneazul N. Cordanucovici Cercavscki, deși acesta eră încuscrit cu foastă casă domnitoare. Totuși acest favorit al soartei în pribegie ¹⁾ își sfârși viața, în 21 Mai 1607, călugărit cu numele Savatie. Autorul presupune că moartea timpurie a copiilor lui a fost cauza retragerii lui la mânăstire. Studiul acesta, ca și cartea d-lui Șt. Ciobanu despre D. Căntimir în Rusia, dovedește de cât de mare folos pentru istoriografia noastră poate să fie utilizarea vastei bibliografii istorice și genealogice rusești, la noi foarte puțin cunoscută. Operele rusești aflătoare la Academie sunt consultate numai de puțini slaviști, drept dovadă că scrisorile publicate de d-nul Ciobanu au așteptat ani de zile lumina tiparului. Istoricilor basarabeni li se deschide aici un larg câmp de activitate.

Tot în 1920 Paul Gore publică în revista „*Viața Românească*” un mic studiu de ordin istoric-juridic : „*Răzășii*” ²⁾. Inșăși inactualitatea lui, într'un timp când autorul era mai mult preocupat de reformele administrative din Basarabia, destăinuște că scrierea servi unui alt scop, anterior, cel de a lămuri pe Ruși despre rostul acestei categorii de coproprietari, specific moldovenești, iar data lucrării „28/IV/1911 și 1918” ne lămurește că studiul a fost scris în limba rusească în 1911 și tradus în 1918 ³⁾. Arătând întâi încercările etimologice greșite ale Rușilor în ce privește cuvântul răzăș, care vine dela maghiarul „részes” coproprietar, copărtaș ⁴⁾ și

1) Am arătat în „*Cercetări Istorice*”, Bul. Sem. de Ist. Rom. Iași de supt direcțiunea prof. I. Minea, că Lăpușnenii erau înrudiți cu casa de Moscova prin un ascendent comun Șt. Iacșici, străbunul lui Ivan IV și al Ruxandei, mamei lui Șt. Alexandrovici, Bogdan IV, etc Deosebita primire a amândurora se explică, credem și din cauza acestei înrudiri.

2) Anul XII Nr. 3., 10 pp.

3) v. m. s.

4) v și Cihac, Dicț. d'ýmologie daco-romaine, 1879 p. 523.

constatând cu drept cuvânt că răzășii nu formau, precum cred mulți, o clasă aparte, ci puteau fi și boieri și chiar Domnitori, autorul comite totuși o mică eroare, pretinzând că răzășii apar în evul mediu. Desigur că apare la noi la sfârșitul evului mediu caracterul proprietății răzăsești, reprezentând coproprietatea mai multora, cari descind dintr'un strămoș comun, dar cuvântul e introdus în limbă pe la 1600¹⁾, deci este un fel de anacronism întrebuițarea deasă a frazei „răzășii lui Ștefan cel Mare ²⁾“. Cuprinsul principal al studiului, instructiv ca de regulă, privește fazele prin care a trecut noțiunea juridico-economică, răzăsie, în jurisprudența și legislația rusească, atât de străine noimei vechilor noastre instituțiuni și documentata expunere dovedește că autorul n'a cruțat timp spre a se orienta în labirintul hotărârilor și legilor contrazicătoare, precum și în trecutul moldovenesc a fireștei forme juridice, care numai în Rusia uniformizantă și anihilantă a putut să devină o „chestiune“. În 1911, anul alcătuirii studiului, administrația voia pur și simplu „să taie“ nodul juridic al chestiunii, proprietatea răzăsească „necorespunzând pe deplin nici uneia din legile civile ruse.“ În procesele verbale ale ședințelor Zemstvoului și adunării nobilimei se vor găsi probabil urmele rezistenței lui Paul Gore față de tentativa aceasta, ca și în chestiunea mazililor.

Între anii 1920 și 1923 constatăm o pauză în activitatea publicistică a lui Paul Gore, fără însă ca cea culturală să fi suferit, la Comisiunea Monumentelor Istorice, la Arhivele Statului (aici mai ales avea o luptă grea cu nepriceperea unor autorități locale și poate numai intervenției lui se datorește că Arhivele n'au fost evacuate) la Liga Culturală etc. În acest interval cade și un eveniment, în aparență de mică importanță, dar care făcu o deosebită impresie asupra sufletului lui Paul Gore, alcătuirea, *stemei Țării*. Ca cel mai bun, dacă nu chiar singurul eraldic al Românilor, Gore acceptă cu mare bucurie chemarea lui în comisiunea pentru alcătuirea stemei și după numeroase ședințe la București, unde se prezentase cu un mare material bibliografic și cu un proiect scris și desemnat, avu satisfacția că el fu admis de comisiune. Pentru pictarea lui, însă, recomandase doi cunoscuți pictori eraldici din Austria, dar în absența lui, comisiunea recurgând la serviciile unui

1) Gh. Ghibănescu, în *Revista de Studii Sociale*, Buc. 1911, I, p. 62.

2) Dacă nu ne înșeală memoria, a făcut P. P. Carp impresie într'un discurs cu exclamația: „Indărât spre răzășii lui Ștefan cel Mare!“

pictor eraldic din Ardeal; acesta aduse modificări radicale, iar comisiunea, prezentând printr'un funcționar al Min. de Int. proiectul Regelui numai spre consultare, acesta, probabil insuficient informat, îl iscăli și deci îl sancționează¹⁾. Neobișnuită era turburarea sufletească a lui Paul Gore, când află ce se întâmplase și mai ales când văzu stema astfel modificată cu, după părerea sa, grave abateri dela regulele eraldice²⁾. Intr'un articol din „Adevărul“ își renegă cu totul opera și abătut și desgustat se retrase în biblioteca lui, regretând că odată a putut să fie de folos specialitatea lui, rară. Statului și nici atunci nu i-a fost dat. În deprimarea lui morală își dădu demisia dela Com. Mon. Ist., dela Arh. Statului și dela Muzeul Național, dar numai ultima fu primită cu o măgulitoare adresă din partea d-lui O. Goga³⁾. Supărarea adâncă a lui Paul Gore, nedepins a calcula cu neprevăzutul, precauțiune la noi foarte indicată, este de înțeles; dar și alte împrejurări, ca exproprierea prea radicală la trei moșii, reducându-i cu mult venitul, procese numeroase, mizeriile administrației, nevoile țării și altele erau menite să-i amărăscă viața și să stânjenească o activitate intelectuală, care în timpuri normale ar fi putut să fie din cele mai rodnice și să zdruncine o sănătate din cele mai bune⁴⁾. Totuși, deși în parte îndemnat de alții, Paul Gore continuă să lucreze și în anul 1923 ni dădu poate lucrarea cea mai bună: „Populația Basarabiei. Materiale istorico-statistice. I. schiță istorică despre anexarea Basarabiei“⁵⁾.

Din titlul lucrării reiese că partea a doua trebuia să cuprindă datele statistice. Ea însă n'a mai apărut și se află în manuscris. În lucrarea aceasta, foarte interesantă, autorul ne introduce în mis-

1) Comunicat mie de membrul Comisiunii, regravatul Prof. Univ. D. Onciul

2) Scrisoare către mine din 1 XII 1922 „când am văzut desemnul și descrierea stemei în „Monitorul oficial“ la Șaraga, abia, cum ți-am povestit atunci n'am leșinat de rușine, indignare și durere“... mantia a rămas tot princiară, așa cum a fost înainte de 1881 ..

3) Scrisoare din 26 /XI/ 1921

4) Numeroasele scrisori sunt în mare parte pesimiste, probabil influențate de starea sănătății sale de care nu-și dădu seamă, deși aortita de care suferea încă din 1922 avea să ducă, mai ales din cauza fumatului exagerat la *angina pectorală*, de care a murit.

5) Rev. „Democrația“. XI, 30 p.

terele diplomatice, premergătoare anexării, scoțând în relief rolul hotărâtor, pân'acum puțin cunoscut, al Principelui polon Adam Gh. Czartoryski, amic intim al Impăratului Alexandru I, care căută în Principatele române un paratoner pentru Polonia rusească. Urmează o analiză a curentelor politice de atunci în chestiunea orientală și mai ales a tensiunii ruso-franceze, care duse până la destituirea în 1806 a Domnitorilor Moruzi și Ipsilanti în urma influenței franceze și înlocuirea lor cu Callimachi și Sutz. În același an însă, trupele rusești trecură Nistrul în 11 Nov., fără declarațiune de război. Cel care izbucni nu era popular în Rusia, iar amiralul *Mordvinov* înaintă țarului chiar un memoriu, în care demonstrează că „binele Impărăției nu cere de loc dobândirea Moldovei și Valahiei.“ Pe de o parte bolile molipsitoare făceau ravagii, pe de altă parte primejdia napoleonă se arăta amenințătoare pe orizontul politic. Grandiosul plan de anexare cu perspective spre Balcani și Constantinopol fu, din tratative în tratative, redus până la cedarea Moldovei dintre Prut și Nistru prin pacea dela București din 28 Mai 1812. În urma armatelor rusești rămase pustiu și sărăcie. Autorul confirmă autenticitatea, contestată de Casso („*Rusia la Dăunăre*“) a cuvintelor faimoase ale lui *Kutuzov* „am să-i las ochii ca să plângă“, bizuindu-se pe memoriile amiralului *Ciciagov*, contemporanul lui *Cutuzov* și unul dintre animatorii Țarului spre cucerirea Constantinopolului. Acesta-i scrie că a amânat chestiunea Constantinopolului până ce trebile cu Napoleon vor merge bine și va declara atunci „înființarea Imperiului slav sau grec“ La congresul din Praga (1913) Poarta și-a adus aminte, încurajată de Franța, Austria și chiar Anglia, dușmană de moarte a lui Napoleon, că ea n'avea nici un drept să cedeze teritoriul Moldovei, care nu-i aparținea, însă sfârșitul egemoniei franceze puse capăt revendicărilor juste ale Porții și ale Moldovei. Bucuria Rușilor despre anexarea „Basarabiei“ era mare, deși puțini știau ce cuprinde țara între Nistru și Prut, acesta numai 9 verste dela capitala Moldovei și chiar ce confesiune au locuitorii. Jurământul de credință al populației s'a depus abia în 1916. Administrația Basarabiei lăsa, cu toate bunele intențiuni ale Țarului, care voia păstrarea lui *status quo ante* prin rescriptul din 1818, foarte mult de dorit. Inspector

rul sanitar Storojenco constată că Basarabia se afla înaintea ocu-
 pării „*într'o stare mult mai înfloritoare*“. Țăranii, a căror libertate
 nu o înțelegeau Rușii, deprinși cu iobăgia, care-și vindeau moșiile
 pe atâtea „suflete“ erau tot atât de nemulțumiți, ca și boerii, iar
 guvernatorii povestesc cu indignare de lupta acestora pentru
 păstrarea legilor și obiceiurilor moldovenesti. Pe vice-guvernatorul
 Vighel l-au declarat chiar *dușman al neamului moldovenesc*, cerând
 destituirea lui și „*hotărând să nu-i mai întindă mâna și să nu-l
 salute în ședințele Consiliului Inalt*“. „*Nimeni dintrânșii*“, scrie
 Vighel în memoriile lui, „*nu știa și nici nu dorea să învețe ru-
 sește (1823) și n'a avut nici o dorință să vadă Petersburgul sau
 Moscova*“. Nu lipsesc însă repre-iunile din partea administrației,
 care înscenează procese boierilor I. Sturdza, D. Râșcanu și Iordachi
 Bucșenescu, între altele pentru că „*au comandat pecetea Nobilimeii din Basarabia cu stema Moldovei și inscripția moldovenească*“, iar unii, ca V. Roset-Bălănescu, deputat al nobilimeii și
 Catargi sunt chiar expulzați în interiorul Rusiei. Asupra guvernării
 lui Bahmetiev, locotenent imperial al Basarabiei, se pronunță chiar
 un Rus, Longhinov, în cuvinte compromițătoare: „*bande oribile*“,
 „*lepădături din Polonia*“, erau oamenii lui aduși în Basarabia și
 puși în Administrație. „*Nobilimea se simte desprețuită, maltrată și
 treptat lipsită de privilegiile ei. Ea este îndepărtată din toate
 funcțiile țării, cari se încredințează Rușilor*“, scrie consulul Prusiei
 din Iași în 1815. Zădarnice erau ordinele Impăratului Alexandru I
 și intervențiile contelui de *Capo d'Istria* „*mare amic al neamului
 nostru în Basarabia*“, însărcinat atuncea cu conducerea politicii
 în Orientul Europei. Supt continua presiune administrativă boierime-
 a în parte se diviză, în parte trecu Prutul, ca și țărănimea,
 aceasta în mase, iar ce a urmat, până în zilele noastre, știm
 prea bine. Din scurta noastră spicuire reiese cât de interesant și
 dintr'un aspect pentru noi Românii din alte părți cu totul nou, a
 știut Paul Gore să prezinte chestiunea anexării și administrării
 Basarabiei, pe care o ține cu perseverență între ghilemele. Cu
 lucrarea aceasta autorul s'a introdus bine în domeniul istoriografiei
 propriu zise și este de regretat că împrejurările nu i-au permis
 să-i dea o mai mare amploare.

Studiul a reapărut cu puține modificări ¹⁾ în monografia „Basarabia” publicată în 1926 sub îngrijirea d-lui Șt Ciobanu.

În anul 1924 urmă un studiu, pe care Paul Gore îl avea gata încă din toamna 1920 ²⁾ „Arhivele”, publicat în „Revista Arhivelor” ³⁾. În aceasta, în care se cunoaște experiența fostului președinte al așa numitei „comisii savante a Arhivelor Basarabiei”, autorul dă pe de o parte sfaturi practice pentru aranjarea și utilizarea arhivelor după modele occidentale, pe de altă parte se ocupă pe larg de cuprinsul arhivelor Chișinăului, actualmente aproape toate concentrate în depozitul Arhivelor Statului din localitate. Însă autorul nu se declară mulțumit cu soluția aceasta, ci dorește, ca moldovean entusiast, „o arhivă moldovenească culturală la Iași, centrul culturii noastre moldovenești”, în care să-și aibă loc și arhivele bucovinene. Chestiunea este desigur discutabilă în ce privește actele istorice și mai ales cele premergătoare anexiunilor, precum și cele lipsite de actualitate, ca de ex. arhivele Nobilimei, nu însă ce privește actele autorităților judiciare și administrative, întrucât mai pot servi în unele cazuri trebuințelor autorităților și ale publicului. Un argument, care ar milita pentru concentrarea arhivelor la Iași ar fi și apropierea graniței rusești de Chișinău și Cernăuți.

În același an apărură primul număr al *Comisiunii Monumentelor Istorice*, secția basarabeană, foarte bine editat după modelul buletinului comitetului central din București cu colaborarea d-lor Șt. Ciobanu, Berechet și Episcop Visarion, numeroasele reproduceri fotografice fiind datorite în cea mai mare parte artei președintelui Paul Gore. Din scurta prefață scrisă de acesta ⁴⁾, reiese iar dragostea nemărginită pentru Țară, al cărei nume „faș și fără rost, precum foarte bine a spus d-nul Profesor Iorga”, nu încetează a-l supăra. În continuare autorul ne arată care a fost

1) Astfel pasajul din „Basarabia”, p. 155 începând cu „Diplomații și publicității francezi” și terminând cu „l'acquisition dela Bessarabie” lipsește în rev. „Democrația”. De asemenea lipsește nota 6 dela p. 156. Lipsurile se datoresc probabil tipografiei revistei, întrucât într'o scrisoare către mine din 14/I 1924 P. Gore se plânse de numeroasele greșeli de tipar și de omisiunea unor c'tate. Inițiativa publicării o avu redacția revistei.

2) Scrisoarea către mine din 22/X, 1920.

3) 1. 13 pp. in quarto.

4) 6 pp. in folio.

interesul Rușilor față de monumentele istorice ale Basarabiei, citând numele scriitorilor Svinin, Veltman, Kornilovici, Nadejdin, Daragan, Zașciuc și Antonovici, precum și al cunoscutei și importante societăți de istorie și antichități din Odessa, înființată în 23 April. 1839, ale căreia documente au fost, precum știm, în parte utilizate cu folos de M. Kogălniceanu în „*Arhiva Românească*”. Interes pentru trecutul Basarabiei arătau și profesorii dela Universitatea din Odessa, Murzachievici, Brun, Cociubinschi, von Stern, cari au și cercetat diferite localități istorice. Ultimii doi au concentrat la muzeul societății din Odessa multe obiecte antice de valoare, între cari inscripțiile dela Cetatea Albă și Izmail, steagurile și bungeacurile aduse de M. Sutz V. V. la Chișinău și a a.

Dintre Români s'au interesat mai ales C. Stamati și I. Suruceanu, care avea la Chișinău și un bogat muzeu arheologic și o bibliotecă însemnată. Dar și documente și manuscrise au fost înstrăinate, iar cărțile vechi bisericești luau de regulă drumul Chievlui și Cazanului. Nu fără interes este comunicarea autorului, că unele manuscrise despre Basarabia, unul din 1814, altul din 1831, n'au fost până acum publicate și se află în cartoanele societății menționate din Odessa. Incheiând autorul constată caracterul *românesc*, sau antic, al mai tuturor monumentelor istorice din Basarabia, enumerând, nu fără ironie, cele cu totul 8 monumente rusești, dintre cari cel mai vechi este monumentul din 1791 ridicat în apropierea locului morții vestitului kneaz *Potemkin*, „între Unțești și Temeleuți din jud. Bălți (Iași)”¹⁾.

Micul, dar instructivul, studiu al lui Paul Gore, alcătuit cu cunoscute-i conștiinciozitate, care uneori mergea până la o pedanterie foarte educativă, scris cu adânca-i dragoste față de tot ce privește trecutul neamului nostru, este ultima lui lucrare și nu ne îndoim că urmașii lui în conducerea Comisiunii o vor respecta drept testament de patriotism cultural.

* * *

1) „Intr'o vale unde să numește crâșma lui Talpă, dincoace de codrul Băcului” înseamnă un contemporan (*Rev. „Arhiva” Iași VIII, pp. 525--26*). Monumentul se află însă pe vârful unui deal. Creierul și măruntaele lui Potemkin au fost îngropate în trei vase de argint în bis. Golia din Iași, Marți 7 Oct. 1791 ora 3 dim.. (*Ibid.*). Trupul e la Cherson, dar inima a fost probabil trimisă împărătesei Ecaterina I-a.

Se va putea obiecta că pentru o viață de 52 de ani nu este mult ce a scris Paul Gore. Desigur, dar abstracție făcând că viața lui adevărată culturală nu începu decât în 1917 și că limba românească n'a învățat-o la școală, activitatea lui culturală era *extensivă* nu *intensivă*, înbrățișând cele mai diferite ramuri de manifestare intelectuală, sprijinit de o cultură universală serioasă și de imperativul etic al conștiinței.

Debutând ca magistrat, trece în politică, pe care o ia drept o sarcină grea și nobilă, lucrând în Zemstvo, are interes deosebit pentru chestiunile edilitare și culturale, școli, spitale, șosele, căutând a îndruma, a învăța, a occidentaliza viața publică a Basarabiei, folosindu-se până la război de anualul lui contact cu centrele culturale europene, dintre cari mai ales Elveția. Prin specialitatea lui eraldică are legături cu societăți eraldice străine și este membru al celor din Paris, Berlin, Roma, Petersburg și Moscova. Nici genealogia nu o neglijează, iar interesul lui pentru trecutul neamului îl pune de cu vreme în contact cu intelectualii din vechiul Regat ¹⁾ și cu instituțiunile lui culturale. Energia, cultura și cinstea notorică îl face râvnit ca membru de mai toate societățile culturale ale Basarabiei, iar după Unire de cele ale Regatului în frunte cu Academia Română ²⁾, care îl alege în unanimitate membru onorar în ședința din 7 Iunie 1919; că renumele lui Paul Gore trecuse demult Prutul, dovedește următoarea recomandare a profesorului universitar *D. Onciul*, viitorul Președinte al Academiei.

„Avem onoare de a propune ca membru onorar pe d-l *Paul Gore*, Directorul Muzeului național din Chișinău și președinte al Comisiunii Arhivelor din Basarabia. D-l Gore este mai de mult unul din cei mai de frunte reprezentanți ai culturii românești din Basarabia. D-sa dă o deosebită luare aminte istoriei naționale și genealogiei familiilor românești din Basarabia, în care scop a adunat un număr însemnat de documente și acte istorice privitoare la istoria Românilor basarabeni și și-a format cea mai bogată și prețioasă bibliotecă românească privitoare la Români, ce se află

1) Cu d-nul Iorga din 1903. (Scris. către mine)

2) În 1912 dăruie Academiei fotografia *Epitrafirului lui Alex. cel Bun* publicată de d-nul Iorga în *Anal. Acad.*, iar după război o colecție de 12 pergamente f. importante.

până acum în România de peste Prut. Ca Director al Muzeului, a adunat o frumoasă și prețioasă colecție de covoare, ștergare ș. a., produse ale industriei de casă românești și a început publicarea unui album asupra acestora, din care a apărut vol. I, la 1912, cu o prefață românească și rusească. Acest album este cea mai însemnată publicație apărută până acum cu privire la arta populară românească. Afară de aceasta, d-l Gore a publicat și un studiu asupra răzeșilor moldoveni, în limba rusă¹⁾, și are în pregătire o lucrare mai mare asupra familiilor românești din Basarabia, pentru care a adunat un bogat material istoric.

„Pentru aceste motive, credem că alegerea d-lui Paul Gore ca membru onorar al Academiei Române este pe deplin justificată²⁾.”

Precum vedem, nu activitatea publicistică, ci cea culturală—națională a deschis lui Paul Gore poarta celei mai înalte instituțiuni culturale a României.

Credem că nu este fără interes să aruncăm o scurtă privire asupra excepțional de variatei lui activități și să dăm unele date *biografice*. Născut la Chișinău în 27 Iulie c. v. 1875, a terminat în 1895 liceul clasic din Nicolaev (gub. Herson), iar în 1901 facultatea juridică din St.-Petersburg. În acelaș an, în Iulie, s'a înscris ca avocat stagiar în baroul de acolo, însă în Decembrie a fost numit supleant la judecătoria administrativă din Orhei. În 1902 a fost ales judecător de pace, iar în 1905, în timpul mișcărilor revoluționare și de emancipare națională, a fost ales *președinte al comitetului de redacție al societății culturale moldovenești*. În 1906 a fost numit atașat al Ministerului de Justiție și în acelaș an ales membru al *Comitetului Zemstvoului* provincial (gubernial) pentru solicitarea pe lângă Statul rusesc a cedării averilor mănăstirilor închinat. În 1908 adunarea nobilimei l-a ales *vice-mareșal al nobilimei județului Orhei* și *vice deputat al nobilimei județului Chișinău*, iar în acelaș an a fost ales *președinte al Comisiunii Savante a Arhivelor Basarabiei* și judecător onorific al județului Chișinău. În 1909 a fost ales membru al adunării generale a *Zemstvoului*, membru al comitetului central *director general sanitar și director al muzeului* (acum național). În 1910 a fost ales deputat al nobilimei

1) Recte: „*Masilit*“ v. m. s. p. XIII.

2) Analele Academiei. Ser. II, Tom. XXXIX, partea administrativă și desbaterile, p. 367.

judetului Chişinău, vice-preşedinte al comitetului central al Zemstvouului, locţiitor al mareşalului nobilimei şi membru în comitetul de recrutare al Basarabiei. În acelaş an fu numit vice-curator al azilului de orfani din Orhei. În 1911 fu ales director general şi delegat general al tuturor spitalelor. În 1916 fu numit delegat special al *Crucii Roşii* şi ales preşedinte al comitetului provincial al uniunii Zemstvouurilor pentru ajutorarea răniţilor şi bolnavilor. În 1917. Martie 20, fu ales *preşedinte al partidului naţional moldovenesc*, iar în 16 Mai al *societăţii culturale a Românilor din Basarabia*. În acelaş an fu numit director general al *Crucii Roşii* pentru Basarabia. În 1918 fu recunoscut director al muzeului şi numit preşedinte al *Comisiunii Arhivelor Statului*. În 1919 fu numit preşedinte al Comisiunii Monumentelor Istorice basarabene şi, precum am văzut, ales membru onorar al Academiei. În 1920 fu ales preşedinte al *Ligei Culturale*, secţia Chişinău şi membru în comitetul central al *Crucii Roşii* române. În 1921 fu ales membru în comitetul de conducere şi membru de onoare al societăţii române de *numismatică*. În 1922 fu ales membru în comitetul *societăţii regale române de geografie* şi membru de onoare al *societăţii istorice bisericeşti din Chişinău*. În 1923 fu ales membru al *Ateneului Român*, al societăţii „*Renaşterea română*“ şi al *Fundaţiei Principele Carol*. În armată avea gradul de *colonel* (în rezervă) primit de la Ruşi odată cu numirea ca delegat general al spitalelor, în care calitate luase parte în războiu în Galiţia cu un spital ambulant.

Decoraţii avea Paul Gore următoarele: Mare ofiţer al Stelei României, Crucea Regina Maria cl. I. (conferită şi fixată personal de M. S. Regina în 1918 cu prilejul unei invitaţii la dejun), Crucea de războiu, Crucea Meritul Sanitar cl. I. medaliile: Bene Merenti cl. I., Răsplata Muncii pentru învăţământ cl. I, şi Interaliată.

Comandor al ordinelor Sf. Ana şi Sf. Stanislav, cavalier al ordinului Sf. Vladimir şi mai multe medalii ruseşti.

Din această scurtă schiţă biografică reiese cât de extraordinar de ramificată a fost activitatea lui Paul Gore, recunoscută în mod generos atât de oficialitatea şi societatea Basarabiei, cât şi de cea românească. Mai reiese mângâietoarea constatare, că antagonismul a două curente politice, cel rusesc şi cel românesc, nu a împiedicat, chiar în momentul de ciocnire istorică, recunoaşterea

convergență a vredniciei unui om de bine, a unui caracter [de bronz, incapabil de cea mai mică intrigă, intransigent în chestiuni de ordine morală, absolut desinteresat și neavând alt scop în viață, decât binele și progresul omenirii, al patriei și al neamului.

Nobil fără trufie, boier mândru dar drept, înțelegător indulgent al nevoilor țărânilor¹⁾, deși ridicată pe ruinele clasei sale, cărturar înțelept și modest, om bun și milostiv, prieten sincer și credincios, creștin evlavios și monarhist mistic, a fost Paul Gore o rară manifestare a geniului rasei noastre și ultimul cavaler al Basarabiei. Echilibrul lui sufletește, cu toată boala, care rodea în taină la nobilă lui inimă, cu toate decepțiile inerente revoluției sociale prin care trecuse, se reflectă în deviza lui din ultimul timp: *„Eu nu doresc nimic în viață și nu regret trecutul meu de loc.“*

Este spovedania unui filosof, în care tremură ușor melancolia unui rămas bun, ca ultimul acord al unei sonate frumoase...

1) Deosebită simpatie avea pentru țărânilor din munții Bucovinei. Intr'o scrisoare din Dorna, din 16/VIII/192 îmi scrie: „Numai țărânii care vin în zilele de sărbători aice îmi plac foarte mult și cu cea mai mare plăcere vorbesc cu dânșii. Imi pare rău că nu sunt bucovinean: m'ași fi înscris în partidul țărănesc de aice; cu asemenea oameni aș fi stat cu plăcere la alegeri și în luptă“.

